
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.982.9

О. А. Марущак, викладач

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)

Анотація. У статті визначається поняття спеціальних знань, основних форм та напрямків їх застосування при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а саме – провадження слідчим слідчих дій, залучення спеціаліста та проведення експертиз. Також досліджуються окремі види експертиз, які проводяться при розслідуванні ухилення від сплати податків.

Ключові слова: спеціальні знання, злочин, ухилення від сплати податків слідчий, криміналістика, розслідування, експертиза.

А. А. Марущак, преподаватель

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ, СБОРОВ (ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ)

Аннотация. В статье определяется понятие специальных знаний, основные формы и направлений их применения при расследовании уклонения от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей), а именно - проведение следователем следственных действий, привлечение специалиста и проведение экспертиз. Также исследуются отдельные виды экспертиз, проводимые при расследовании уклонения от уплаты налогов, сборов (обязательных платежей).

Ключевые слова: специальные знания, преступление, уклонение от уплаты налогов следователь, криминалистика, расследование, экспертиза.

O. A. Maruschak, Lecturer

THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGES DURING THE INVESTIGATION OF TAX EVASION, DUTIES (MANDATORY PAYMENTS)

Abstract. The article defines the notion of special knowledge, the main forms and directions of their application in the investigation of evasion of taxes, duties (mandatory payments), namely production by the investigator of the investigative actions, involvement of the expert and conducting examinations. Examines individual types of examinations conducted during the investigation of tax evasion.

Keywords: special knowledge, crime, tax evasion investigator, criminalistics, investigation, examination.

Використання спеціальних знань є важливим засобом забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування. Особливо це стосується розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), адже слідчому іноді складно розібратися в тонкощах та особливостях бухгалтерського обліку, фінансово-господарських питаннях, аудиту. Метою застосування спеціальних знань є безпосереднє виявлення, фіксація, попереднє вивчення, оцінка і використання доказів, вирішення питання про їх наявність і допустимість, правильна кваліфікація вчиненого, визначення предмета і меж доказування, якісне проведення процесуальних дій, організація взаємодії зі знаючими особами (фахівцями, експертами) у процесі розкриття і розслідування злочинів.

Метою даної статті є визначення поняття спеціальних знань, основних форм та напрямків їх застосування при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

До проблематики питання щодо визначення поняття спеціальних знань науковці зверталися в різні часи. Однак і сьогодні дане питання залишається дискусійним і, в першу чергу, через різні підходи до його визначення та тлумачення. Так, З.М. Соколовський визначає спеціальні знання як сукупність відомостей, отриманих у результаті професійної спеціальної підготовки, що створюють для їх власника можливість вирішення питань у будь-якій галузі [1]. На його думку, основною ознакою спеціальних знань в даному визначенні, є вид професійної підготовки, у межах якого вивчаються відомості, необхідні для вирішення питання, яке виникло в справі. Г. М. Надгорний вважає, що спеціальні знання – це знання, які не відносяться до загальновідомих і які створюють передумови професійної підготовки з наукових, інженерно-технічних і виробничих спеціальностей, а також не загальновідомі знання, необхідні для заняття якими-небудь видами діяльності [2, с. 15]. В свою чергу, В. Г. Гончаренко зазначає що, спеціальні знання – це сукупні знання спеціалістів у даній галузі, що характеризують досягнення конкретної наукової чи технічної галузі, тому вони завжди відбивають сучасний рівень розвитку науки, техніки, мистецтва, навіть якщо окремі спеціалісти з якихось причин відстають від цього рівня [3, с. 25]. І.В. Постика визначає спеціальні знання як сукупність пізнань у певній галузі науки, техніки чи мистецтва на сучасному рівні їх розвитку, застосовуваних з метою доказування, яке провадиться у встановленому законом порядку [4, с. 207].

Аналіз пропорованих дефініцій, дозволяє, на нашу думку, визначити спеціальні знання - як знання якими володіє спеціаліст, у конкретній науковій чи технічній галузі, і застосування яких сприяє доказуванню, та забезпечує швидке, повне та неупереджене розслідування.

Також по-різному вчені розрізняють та виділяють форми застосування спеціальних знань. Так, М. І. Скригонюк визначає, що спеціальні знання в кримінально-процесуальній діяльності застосовуються у двох формах. Перша форма передбачає використання слідчим знань спеціалістів у процесі провадження окремих слідчих дій при пошуку і фіксації доказів. Друга форма реалізується слідчим в іншому процесуальному значенні - шляхом призначення і проведення експертиз при розслідуванні кримінальної справи про злочин[5, с. 219].

Є. П. Іщенко та А. О. Топорков вважають, що формами використання спеціальних знань на стадії попереднього слідства є:

а) процесуальна (процесуальною формою застосування спеціальних знань є участь фахівців у провадженні слідчих дій. Залучення фахівців до розслідування злочинних посягань обумовлене вимогою закону і особливостями обстановки злочину, коли необхідно своєчасно виявити, правильно вилучити, закріпити і досліджувати докази);

б) не процесуальна (не процесуальною формою участі фахівців у розслідуванні злочинів не регулюється нормами КПК. До цієї форми належать: консультаційна діяльність фахівця; довідкова діяльність знаючих осіб; спеціальні перевірочні обстеження (розслідування) посадовими особами; відомчі дослідження; документальні ревізії; оперативні (позаекспертні) дослідження і т.д.) [6, с. 470].

Аналіз форм використання спеціальних знань, та специфіка такого злочину як ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) дозволяє виділити ряд безпосередніх напрямків використання спеціальних знань. На нашу думку, при розслідуванні даного виду злочинів основними напрямками використання спеціальних знань є:

1. безпосереднє провадження слідчим слідчих дій;
2. залучення спеціаліста;
3. проведення експертиз.

Слідчий як фахівець юридичного профілю за своєю базовою підготовкою має досконало володіти не тільки загальними, а й спеціальними знаннями з різних галузей права, а також криміналістики, судової медицини, психіатрії тощо, але даного багажу знань може бути не достатньо, тому що розслідування ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) вимагає специфічних знань у сфері фінансів та бухгалтерського обліку, проведення складних експертиз, а це у свою чергу вимагає застосування інших напрямків використання спеціальних знань. Одним з найпоширеніших напрямків використання спеціальних знань є залучення спеціаліста.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч.1 ст.71 КПК). Виходячи з визначення спеціаліста, можна дійти висновку що залучення спеціаліста це складний напрямок використання спеціальних знань, який включає в себе не один вид діяльності.

Основним і найпоширенішим видом залучення спеціаліста являється його консультативна діяльність.

Консультації - це науково обґрунтована порада, що надається фахівцем. Наприклад, фахівець-криміналіст може проконсультувати оперативних працівників про використання конкретних науково-технічних прийомів і засобів для вирішення виникаючих завдань і можливостях криміналістичних досліджень в ситуації, що створилася [6, с. 472].

При розслідуванні ухилення від сплати податків, консультації слідчому можуть надавати спеціалісти різних сфер діяльності: податкові інспектори, аудитори, ревізори, спеціалісти з оподаткування, бухгалтерського обліку, фінансово-господарської діяльності тощо. Також серед консультантів можуть бути наукові працівники у галузі податкового, фінансового та господарського права, інших правових питань, та спеціалісти у сфері комп'ютерної інформації та техніки.

Перевага консультування полягає в тому, що слідчий оперативно отримує кваліфіковану допомогу із спеціальних питань. Консультації самі по собі доказового значення не мають, але вони допомагають слідчому оцінювати докази, своєчасно вирішувати питання про призначення експертизи, визначити коло питань, адресованих експертів [7, с. 6].

При розслідуванні ухилення від сплати податків найдоцільніше залучати спеціалістів при провадженні таких слідчих дій як допит, обшук, огляд, та при здійсненні вилучення, тобто при провадженні таких процесуальних дій як тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна.

Особливе значення та висока ефективність використання спеціальних знань, шляхом залучення спеціаліста має така слідча дія як допит. Окрім консультативної діяльності, з питань фінансово-господарської діяльності підприємств, бухгалтерського обліку, аудиту, технічних питань, та допомоги при підготовці до допиту, згідно ч.4 ст. 71 КПК України спеціаліст має право ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду.

Також важливе значення має участь спеціаліста при проведенні такої слідчої дії як обшук, та при вилученні яке регламентується главою 15 КПК Тимчасовий доступ до речей і документів, та главою 16 Тимчасове вилучення майна. По-перше, спеціаліст допомагає слідчому у підготовчій стадії, при складанні переліку об'єктів для вилучення, та у разі якщо документів які будуть передані добровільно буде не достатньо для повного, всебічного та об'єктивного розслідування, та буде необхідність проведення обшуку, спеціаліст допоможе вже при складанні переліку об'єктів для пошуку, та зможе зорієнтувати слідчого де їх шукати. По-друге, спеціаліст може бути залучений при безпосередньому проведенні обшуку(ч.1 ст.236 КПК), де він може допомогти слідчому як виявити необхідні документи, так і визначити приналежність тих чи інших документів до конкретної справи.

Приймаючи участь у слідчому огляді та дослідженні документів, спеціаліст роз'яснює слідчому призначення кожного документу, та його значення для конкретної фінансово-господарської операції, та його співвідношення з іншими операціями, допомагає розібратися в особливостях оформлення документу, та виявити результати фальсифікації, підробні записи та відхилення допущенні при веденні бухгалтерського обліку.

Спеціаліст залучається для здійснення інших видів діяльності, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, а саме для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертиз тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду (ч.2 ст.71 КПК України). Водночас закон покладає на нього і певні обов'язки. Так, спеціаліст зобов'язаний:

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

---

1. прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2. виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань. (ч. 5 ст. 71 КПК)

Наступним напрямком використання спеціальних знань, при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) являється проведення експертиз.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закон України «Про судову експертизу»). Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Згідно ч. 1.2 Інструкції «Про призначення та проведення експертиз та експертних досліджень», основними видами експертизи є: криміналістична (почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; балістична; фототехнічна, портретна; експертиза голограм та інші.), інженерно-технічна, економічна (бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій), товарознавча експертиза та її підвиди, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна.

Основний вид експертизи, яка призначається при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших економічних злочинів, є судово-економічна експертиза, та відповідно її підвиди.

Об'єктом дослідження судово-економічних експертиз є інформація, що міститься в певних процесуальних матеріалах, первинних зведеннях, звітних бухгалтерських документах, установчих, реєстраційних, договірних, фінансових, банківських, планово-економічних, статистичних, ревізійних, інвентаризаційних, митних, приватизаційних податкових та подібних їм матеріалах [8, с. 210].

При розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), найпоширенішою та найважливішою експертизою, являється експертиза бухгалтерського та податкового обліку (судово-бухгалтерська експертиза), яка у свою чергу являється підвидом економічної.

Судово-бухгалтерська експертиза - це дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку (експертом-бухгалтером), з метою подання висновку стосовно кола питань, поставлених органами дізнання, попереднього слідства чи суду [9, с. 80].

Судово-бухгалтерська експертиза є важливим засобом захисту інтересів громадян і юридичних осіб, сприяє швидкому, повному та неупередженому розслідуванню, виконує цілу низку найважливіших завдань, які визначені Інструкцією «Про призначення і проведення судових експертиз», затвердженою наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 р. № 53/5. Коло питань, які висвітлюються в процесі судово-бухгалтерської експертизи, визначається її завданнями, а саме: установлення документального обґрунтування нестачі або наявності лишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, а також розміру завданих матеріальних збитків за відповідний період часу і місце їх здійснювання; установлення правильності документального оформлення операцій з приймання, зберігання, реалізації товарно-матеріальних цінностей і руху грошових коштів; визначення і підтвердження розміру матеріальних збитків, завданих посадовими і матеріально відповідальними особами в результаті навмисних корисливих правопорушень; установлення відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій вимогам чинних нормативних актів у бухгалтерському обліку та звітності; підтвердження виявлених недоліків у організації бухгалтерського обліку, звітності та контролю фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарської діяльності, які сприяли зав-

---

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

данню матеріальних збитків; установлення обґрунтування списання сировини, матеріалів, готової продукції, товарів; установлення правильності визначення оподатковуваного прибутку (доходу) підприємств різних форм власності та обчислення розмірів податків; установлення причин, які сприяли навмисному зловживанню; установлення документального обґрунтування вимог позивача і заперечень відповідача в частині, що стосується доцільності позову.

В залежності від сфери діяльності підприємства, та виходячи з матеріалів провадження, і можливо з результатів вже проведеної експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності, може мати місце проведення експертизи документів фінансово-кредитних операцій.

До предмета судової фінансово-кредитної експертизи належить дослідження закономірностей утворення та відображення інформації у банківському обліку і звітності за господарськими операціями по справах, що перебувають у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду [10, с. 50].

Завданням судової фінансово-кредитної експертизи є встановлення: документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів; документальної обґрунтованості та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності; відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності, чинному законодавству; документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банкам податків та їх відповідності даним обліку і звітності, чинному законодавству; кола осіб, на яких покладено обов'язок забезпечити дотримання вимог нормативно-правових актів з банківського обліку і контролю.

У слідчій практиці часто виникає необхідність встановлення автентичності документів, визначення часу, способів і засобів їх виготовлення, виявлення в них ознак підробки, виявлення невидимих і слабо видимих записів, відновлення змісту загаслих, спалених документів. У цих цілях проводиться їх техніко-криміналістичне дослідження, в основі якого лежать методи і засоби, спеціально розроблені криміналістикою, а також запозичені з хімії, фізики, поліграфії, інших природних і технічних наук. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) часто передбачає підробку та фальшування документів. Тому при розслідуванні злочинів даної категорії можуть бути призначені криміналістичні експертизи.

Криміналістична експертиза - вид судової експертизи, що досліджує сліди-відображення людей і речей для вирішення ідентифікаційних (якою конкретно особою або конкретним предметом залишено сліди), діагностичних (встановлення природи чи стану об'єктів, якими утворено сліди) або ситуаційних (встановлення механізму та умов слідоутворення) завдань [11, с. 311]. При розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) можуть бути призначені такі підвиди криміналістичної експертизи як, техніко-криміналістична експертиза документів, та почеркознавча експертиза.

Цікавою є думка деяких науковців які об'єднують дані експертизи в одну категорію - криміналістичне документознавство, і визначають її як галузь криміналістичної техніки, в якій вивчаються основи письма та почерку, поліграфічного друку, технології виготовлення документів, печаток і штампів та способи їх підробки, розробляються наукові основи виявлення, експертного дослідження й використання інформації, що містяться в документах, при організації розслідування загалом, а також при провадженні конкретних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів [12; 13].

При проведенні техніко-криміналістичної експертизи документів встановлюється: спосіб виготовлення документа; який бланк для цього використаний (підроблений або справжній); використано підроблене або справжнє кліше для нанесення відбитків печаток і штампів; що було нанесено раніше: відтиск печатки, текст, підпис; вносилося чи виправлення у початковий текст; який характер цих виправлень; як спочатку читався змінений текст [14, с. 794].

У свою чергу, основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) і підпису.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Цією експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукопису під впливом будь-яких (природних, штучних) збиваючих факторів; у незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням почерку іншої особи; визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо). Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів (Інструкція Міністерства юстиції України «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» від 08.10.1998р.).

Орієнтовне коло питань, які підлягають вирішенню при проведенні даної експертизи, на нашу думку чітко визначили Т.В. Авер'янова та Р. С. Белкін: чи виконаний текст документа особою, зразки почерку якого додаються; ким із перевірених осіб виконаний документ; не виконані досліджувані документи однією особою; чи виконані різні фрагменти одного документа одним або різними особами [14, с. 794].

Актуальним сьогодні є питання про залучення у сферу кримінального судочинства таких специфічних об'єктів, як комп'ютерна техніка і програмні продукти. Найчастіше ці об'єкти виступають як інструменти здійснення злочинів (підробка документів, ухилення від сплати податків, виготовлення фальшивих грошей, приховування слідів злочину, тощо) [15, с. 103]. У даних випадках стає доречним призначення такої експертизи, як експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

За допомогою цієї експертизи досліджуються документи, виготовлені з використанням комп'ютерних систем та електронних засобів, передачі та копіювання інформації, обчислювальні системи та мережі, технічні засоби та магнітні носії інформації, розмножувальна техніка, засоби зв'язку, засоби керування доступом і захисту паралельних комп'ютерів і програм [16].

Для дослідження інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, експерту надається сам комп'ютерний носій, а за потреби комп'ютерний блок (комплекс комп'ютерних засобів, до складу якого входить досліджуваний носій).

Результатом будь якої експертизи, являється висновок експерта, який в свою чергу є джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України). Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України). Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Узагальнивши вищенаведене можна стверджувати, що при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), використання спеціальних знань відіграє ключову роль для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. У свою чергу особливого значення набуває такий напрямок як залучення спеціаліста та проведення експертизи. Залучення спеціалістів являється важливим та ефективним засобом для успішного розслідування. Особливо ефективною даний напрямок застосування спеціальних знань є на початкових етапах розслідування, оскільки провадження слідчих дій при розслідуванні ухилення не терпить зволікань. У свою чергу проведення експертиз при розслідуванні ухилення від сплати податків, являється основним способом глибокого дослідження документів, як з економічної точки зору, так і з криміналістичної, тому що даний злочин досить специфічний, та передбачає фальшування як на інтелектуальному рівні, шляхом прорахунків і заниження показників, так і фізичним шляхом, тобто безпосередньою підробкою документу, окремої її частини, чи наприклад підпису.

Література

1. Соколовський, З. М. Проблеми використання в кримінальному судочинстві спеціальних знань при встановленні причинного зв'язку явищ : автореф. дис... канд. д.ю.н. / З. М. Соколовський. - Харків, 1968.
2. Надгорный, Г. М. Соотношение специальных и юридических знаний / Г. М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза. -1984. - Вып. 28. - С.14-19.
3. Гончаренко, В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // Вісник Академії адвокатури України, 2007. - № 2 (9). - С. 22-34.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

---

4. Постика, И. В. Судебно-исследовательская фотография как отрасль специальных криминалистических знаний / И.В. Постика // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1969. – Вып. 6. – С. 206–208.
5. Скригонюк, М. І. Криміналістика: підручник / М. І. Скригонюк. - К. : Атіка, 2005. – 496 с.
6. Криминалистика: учебник / под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П. Ищенко. - Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. —748с.
7. Сорокотягин, И. Н. Использование специальных познаний в проверочной и организационной деятельности следователя: учебное пособие / И. Н. Сорокотягин. - Свердловск, 1989. – 43 с.
8. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. Курс лекцій: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. Й. Кравчук. – Київ : Видавництво Кондор, 2009. – 280 с.
9. Судово-бухгалтерська експертиза: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. — К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
10. Судово-бухгалтерська експертиза. Навч. посіб. / Л. В. Гуцаленко, Л. Г. Михальчишина, В. М. Сидорчук, І. К. Пен-тюк. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
11. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка ; худож. оформ. В. М. Штогриня. – К. : Феміна, 1996. – 696 с.
12. Криміналістичне документознавство: прак. посібник / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко, Т. П. Бірюкова, К. М. Ковальов ; за заг. ред В. В. Бірюкова. – К., 2007. – 332 с.
13. Назначение и производство криминалистических экспертиз : пособие для следователей и судей. – М., 1976
14. Криминалистика: учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. - М., 2001. – 990 с.
15. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов, [та ін.] – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
16. Вехов, В. Б. Особенности расследования преступлений, совершаемых с использованием средств электронно-вычислительной техники / .В. Б. Вехов. - Волгоград, 1998.

Надійшла 29.11.2016

Бібліографічний опис для цитування :

Марущак, О. А. Використання спеціальних знань при розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) / О. А. Марущак // Актуальні проблеми юридичної науки та практики. – 2016. – № 1 (2). – С. 39-45.